

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 75.71:161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-1>**Христина БЕРЕГОВСЬКА,***orcid.org/0000-0001-8477-9522*

кандидат мистецтвознавства,

викладач кафедри історії і теорії мистецтв

Львівської національної академії мистецтв

(Львів, Україна) *k.beregovska@gmail.com***ІДЕЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ ТА ПЕРСОНАЛІЗМУ
У СВІТСЬКИХ СЮЖЕТАХ ВАСИЛЯ КУРИЛИКА**

У статті розглянуто філософські засади екзистенціалізму та персоналізму у світських сюжетах канадсько-українського художника Василя Курилика. На основі мистецтвознавчого аналізу і синтезу вивчено низку живописних творів, в яких автор декларує гострі проблеми суспільства і особистості в ньому, процес її існування та невідворотні виклики її буття. Завдяки іконологічному методу на основі вивчення зовнішньої художньо-стилістичної атрибутики ми наблизилися до розкриття внутрішнього змісту твору, визначивши походження ідеї, психоемоційне особистісне налаштування митця (процеси підсвідомості), його творчу манеру, релігійно-філософські переконання та тематичну мотивацію. А також вдалося проаналізувати символічну красу живописного твору за допомогою чуттєвої інтуїції на основі знання з психології та системи світосприймання самого художника. Для реконструкції естетичних, філософських і теологічних поглядів В. Курилика, розкриття його взаємозв'язку із суспільними подіями та духовно-мистецьким покликанням ефективним став комплексний підхід, який дав можливість охопити весь спектр фактів, подій, обставин, що вплинули на формування митця і, звісно, зумовили характерні особливості його малярської творчості.

Розглядаючи композиційно-колеристичні та змістові моделі його сюжетів, ми проаналізували закладені автором екзистенційні поняття «буття», «мислення», «стани душі». Василя Курилика цікавило не мислення взагалі, а мислення кожної окремої людини. Він прагнув звільнити своїх героїв від кайданів повсякденного життя і усвідомити, в чому сенс справжнього буття, справжнього існування. Кожна людина у його творах виступає окремою оригінальною особистістю, вона живе своїм життям, але їй необхідно усвідомити своє існування, зрозуміти його суть, і лише тоді вона пізнає істину життя. Людина у творчості В. Курилика є емпіричною особистістю, вилученою з будь-яких систем (релігійних, політичних, соціальних), до якої хаотичний, дисгармонійний та абсурдний світ повернутий вороже. А цілі процеси, що відбуваються у цьому світі, повному внутрішніх суперечностей, позбавлені закономірностей, логічного зв'язку та часової послідовності.

Ключові слова: сюжет, екзистенціалізм, персоналізм, філософський, Курилик, малярство, Канада.

Khrystyna BEREGOVSKA,*orcid.org/0000-0001-8477-9522*

Ph.D. of Art,

Lecturer at the Department of History and Theory of Arts

Lviv National Academy of Arts

(Lviv, Ukraine) *k.beregovska@gmail.com***CONCEPTS OF EXISTENTIALISM AND PERSONALISM
IN THE PAINTING OF WILLIAM KURELEK**

The article considers the philosophical principles of existentialism and personalism in the secular compositions of the Canadian-Ukrainian artist William Kurelek. On the basis of art analysis and synthesis, we have studied a number of paintings in which the author declares the acute problems of society and the individual in it, the process of its existence and life problems. The iconological method helped us to study the external artistic and stylistic attributes. We were able to approach the disclosure of the inner content of the work, determining the origin of the idea, psycho-emotional personal attitude of the artist (processes of the subconscious), his creative style, religious and philosophical beliefs and thematic motivation. And also managed to analyze the symbols of the painting. To reconstruct the aesthetic, philosophical and theological views of V. Kurelek and reveal his relationship with social events and spiritual and artistic vocation, we chose a comprehensive method that allowed to cover the full range of facts, events, circumstances that influenced the formation of the artist and, of course, caused the characteristic features of his painting.

Considering the compositional-coloristic and semantic models of his plots, we analyzed the existential concepts of being, thinking of the soul shown by the author. William Kurelek was not interested in thinking in general, but in the thinking of each individual. He seeks to free his heroes from the shackles of everyday life and realize the meaning of true existence. Each person in his works is a separate original personality, he lives his life, but he needs to realize his existence, to understand its essence, and only then he knows the truth of life. The man in W. Kurelek's work is an empirical personality, removed from any system (religious, political, social), to which the chaotic, disharmonious and absurd world is returned hostile. And the whole processes taking place in this world, full of internal contradictions, are devoid of regularities, logical connection and time sequence.

Key words: plot, existentialism, personalism, philosophical, Kurelek, painting, Canada.

Постановка проблеми. Творчість Василя Курилика ґрунтовно досліджена у канадській публіцистичній літературі різним методологічним інструментарієм. У науковому мистецтвознавчому канадському дискурсі його малярська спадщина проаналізована фрагментарно. Поза увагою дослідників залишилася філософська проблематика у його мистецтві, зокрема не вивчалися ідеї екзистенціалізму та персоналізму у світських сюжетах художника. Для українського мистецтвознавства важливо дослідити ці питання у творчості канадсько-українського митця, який декларував подвійну ідентичність своєї особистості з філософсько-богословським підтекстом.

Аналіз досліджень. Низка дослідників порушували найрізноманітніші теми у творчості Василя Курилика, не оминули увагою і тему апокаліптичної візії митця у його малярських творах Г. Норрі (Norrie, 1984: 48), С. Франклін (Franklin, 1970: 9–10). Про В. Курилика як візійера і пророка певних соціальних подій писав у кількох публікаціях Д. де Марко (De Marco, 1974: 26–31) та М. Віттакер (Whitaker, 1997: 82–99), які підкреслювали Куриликову загострену силу передчуття катастроф. Важливим джерелом біографії художника є його автобіографічна розвідка «Зі мною ще хтось» (Someone with me, 1973), з якої ми черпаємо інформацію про передумови, причини і впливи на змістові концепції живописних творів Василя Курилика.

Багатим джерелом інформації для нашого дослідження стали публікації діаспорних авторів, низка україномовних статей з діаспорної періодики, яку через іншомовність оминули у своїх дослідженнях канадські автори, що не дало їм змоги провести комплексне дослідження малярської спадщини В. Курилика з його чітко вираженим і усвідомленим українським походженням.

Про соціально-релігійну серію «Останні дні» 1971 року писала Марія Логуш у статті «Послання в Куриликових картинах» (Логуш, 1971: 7–10). Авторка описує персональну виставку художника в галереї Годард-Лефорт у Монреалі, зупиняючись на характеристиці окремих творів із символічно-богословськими авторськими текстами до них,

де яскраво виражені ідеї екзистенціалізму. Про авторські коментарі гострих соціальних сюжетів дізнаємося зі статті самого В. Курилика «Чому мої картини бувають сумні» (Курилик, 1983: 28–31).

Мета статті – проаналізувати філософські засади екзистенціалізму та персоналізму у світських сюжетах малярських творів канадсько-українського художника Василя Курилика.

Виклад основного матеріалу. Живописну спадщину Василя Курилика (1927–1977), канадського художника з родини українських першо-емігрантів можна умовно поділити на два блоки: релігійний та світський. Малярська платформа світських сюжетів художника має екзистенційний характер, адже він часто звертався до різноманітних ідей філософії, зокрема до філософії існування – екзистенціалізму, що позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, яка здатна до вибору власної долі. Основним проявом екзистенції є власне свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору. Тут варто підкреслити, що художник завжди у малярських та літературних творах застосовував прийом розповіді від першої особи, що було власне характерне для екзистенціалізму, так само як категорії абсурдності буття, страху, відчаю, самотності, страждання, смерті та протидія певному середовищу, навіть ворожому «іншому», яке пробує нав'язати свою мораль, інтереси чи ідеали (наприклад, англійське та мексиканське середовище перебування художника). Прикладом цього є твір важкого мексиканського студентського періоду митця «Гуртожиток», в якому він графічно демонструє скромний, декорований деревом простір гуртожитку, що переповнений виснаженими «алкогольними дегустаціями» студентами. Змістовим вузлом композиції є молода людина, яка втратила сенс існування, «заплутаний на всі боки» студент, який прагне знайти вихід із важкого емоційного-фізичного стану. Композиційним центром твору є настільна скромна лампа, під якою заледве тримається чоловіча постать, силует якої нагадує печерну людину. Художник тут балансує між реалізмом і стилізацією. Це твір-метафора. Шукаючи правду, він знаходив фальш,

завжди почуваючись жертвою якогось насилля. Усі процеси та події, які з ним відбувалися в Мексиці, були поза межами будь-якого морального коду, що змусило його вкотре змінити соціокультурне середовище.

Філософські засади малярської творчості Василя Курилика поряд з ідеями екзистенціалізму, також тяжіли і характеристиками філософії психоаналізу. Тут варто підкреслити течію персоналізму – відгалуження від філософської антропології, де утверджується співпраця людини з Богом у процесі творчості, адже Бог потребує людини для втілення своїх ідей. Це свого роду «трансцендентна діяльність», де митець у процесі творчості чує поклик провидіння і йде за ним, виходячи поза межі земного світу. Про течію персоналізму, як релігійно-ідеалістичну течію філософії, яка розглядає особу як первинну реальність і найвищу духовну цінність, а світ – як вияв творчої активності верховної особи Бога, Василь Курилик очевидно не міг знати. Проте така концепція особистісної філософії пояснює багато в чому богословські засади творчості митця. Художник на рівні підсвідомості вибрав одне з найважливіших положень персоналізму – уявлення про людину як суб'єкта діяльності і праці, оскільки праця для В. Курилика була одвічною умовою людського існування, яка підсилювала ідею «самовідданості», що протистойть гріху гордині, падінню в егоцентризм та індивідуалізм. Конотацію праці Василь Курилик нерозривно пов'язував із постаттю своєї матері Марії, яка відіграла одну з фундаментальних ролей у його мистецтві, зокрема у формуванні його самооцінки. Девізом життя Марії Курилик завжди була праця. Василь Курилик неодноразово писав: «Праця для моєї мами – це своєрідна релігія життя, твердого і обмурованого власною моральною дисципліною. Це своєрідний транс її життєвої активності, яка завжди полонила уяву, як маляра, і змушувала щоразу повертатися до цієї теми, відтворюючи давно минулі епізоди з надто переконливою експресією» (Курилик, 1968: 9). Сам В. Курилик, подібно до матері, був одержимий працею, однак він сприймав її як вияв любові. Його праця була його молитвою. У цьому контексті любив цитувати Тому Аквінського: «Чого шукаєте відпочинку – ви створені тільки для праці» (Де Марко, 1974: 29). Доказом сімейної співпраці є твір «Велика родинна спільна праця» (1969). Композицію полотна художник ділить на сім дійових сцен у закритому (будинок) та відкритому (подвір'я) середовищах, які є композиційно незалежними. Кожна сцена підпорядкована єдиному

сюжету – спільній праці емігрантської родини Західної Канади. Тут художник не робить жодних натяків на етнічну приналежність емігрантської групи, тільки «розсекречує» її релігійну ідентичність скромним написом на стіні кухні «Бог благословив твій щасливий дім». Кожного персонажа твору Василь Курилик персоналізує, наділяючи його впізнаваними портретними рисами та відмінними настроєвими характеристиками.

Уже в традиційній авторській манері просторове середовище художник наповнює паралельними горизонтальними планами, в які «вмонтує» почергово сцени: площина блакиті чистого прерійного неба, лінія червоних господарських будиночків, ритмічна алея струнких дерев і центральна сцена зимової заготівлі дров, яка стала композиційним вузлом твору. Василь Курилик велику увагу приділяє не тільки кольоровим і тіншовим контрастам, кожному особу наділяє темпераментними відмінностями та живими зафіксованими одномоментними емоціями, які сумарно передають нам сімейну іділію.

Для митця неприпустимою була думка створювати мистецтво заради мистецтва, займатися «розмальовуванням» реальності чи беззмістовним літописанням канадських буднів, особливо у світі матеріалізму з повним моральним занепадом, оскільки вважав себе «митцем-проповідником, завданням якого було попередити світ про Апокаліпсис» (Retrospective exhibit of William Kurelek's, 1980: 7).

Василь Курилик завжди вважав себе більше ремісником, ніж митцем, наслідуючи майстрів середньовіччя і північного ренесансу: «Кожна людина має власну волю. Я презентую свої картини для кожного, але я не очікую, що всі будуть сприймати і розуміти мої змістові послання в них. Головна проблема, яка мене постійно турбує, – це зафіксувати та показати моє попередження. Іноді я пробую його сховати під обгорткою солодкої пасторальної сценки» (Norrie, 1984: 48). В. Курилик рідко реагував на закиди критиків про те, що «його мистецтво занадто примітивне і аматорське, а для підсилення сюжету художник буцімто шукає допомогу у різноманітних текстах» (Логуш, 1971: 7). У відповідь на це митець завжди підкреслював, що «інтуїція і візія завжди були творчим стимулом для поетів і малярів. Навіть якщо ця візія здається маячнею, як, наприклад, у творах Гойї, Босха чи Бекона. Я маю право на висловлення власних почуттів, а люди можуть їх сприймати довільно, по-своєму» (Логуш, 1971: 7). У контексті цієї сентенції треба наголосити, що важливими теоретичними складниками змісту його творів разом із богословсько-теологічними

повчаннями (Йоана Золотоустого, Т. Аквінського, Е. Головая) були філософські дослідження (З. Фройда, Ф. Ніцше, Д. Карнегі), наукові дослідження з психології та арт-терапії (Е. Адамсона, С. Бах), мистецтвознавчі праці (Й. Вінкельмана, Е. Панофського), літературні твори (Ф. Томсона, С. Спенсера), біографічні розвідки різноманітних художників і аналіз мистецьких музейних і галерейних колекцій, які В. Курилик оглядав у своїх численних подорожах.

Світські сюжети, що сповнені ідеями екзистенціалізму, В. Курилик за певним принципом групував у серії, які мали логічну хронологічну, тематичну чи подієву послідовність, наприклад: *«Деформовані і знедолені з Індії»* (1969), *«Кейт Дорсет»* (1960-ті) (30 творів), *«Лісоруб»* (1973) (26 творів), *«Спокуси в пустелі»* (1975) (20 творів), *«Лабіринт»* (4 твори), *«Канадський гумор»* (1960-ті) (13 творів), *«Пацем Терріс»* (1971) (7 творів), *«Велика Самотність»* (1977), *«Поля»* (1975) (12 творів), *«Нічні краєвиди»* (1960-ті), *«Спорт»* (1970-ті) (12 гравюр), *«Щасливий канадець»* (1974), *«Слава людині у вищій, соціорелігійній сатурі»* (1966) (20 творів), *«Природа бідна мачуха»* (1970) (16 творів), *«Палаюча стодола»* (1969) (16 творів).

Василь Курилик у своїй творчості порушував три найважливіші для нього проблеми – релігійну (існування Бога), етнічну («увіковічення» різноетнічних народів) та соціальну (соціальні проблеми, ґрунтовані на філософсько-психологічній основі). Соціальну проблематику В. Курилик рубрикував за темами і втілював у окремих творах: проблеми спокус – *«Спокуси в пустелі»* (1975), раси та гноблення «меншовагартісних» – *«Інтернаціональні раси»* (1965), аборти – *«Масакра на Гайленд Крік»* (1971), страх – *«Дитячі фермерські ігри в Західній Канаді»* (1952), немічність країн «третього світу» на контрасті «непристойного» багатства Заходу – *«Гольф Клуб і Народний Дім – важке до розуміння»* (1972), гноблення і переслідування Перших Націй – *«Місія Гуронійців»* (1960-ті), контраст добра і зла – *«Собаки чи люди»* (1962), справедливості і зради – *«Будинок, збудований на піску, і будинок, зведений на камені»* (1960), любові і ненависті – *«Любов і ненависть»* (1968), небезпеки атомної війни – *«Мадонна атомної доби»* (1972), проблеми вибору – *«Лікарська дилема»* (1971), емансипації – *«Сьогодні ми емансиповані»* (1965), сексуальної невизначеності – *«Забобони: людські інстинкти і поклоніння, невгамовні із серії Неопалима купина»*, (1968), стосунків батьків і дітей – *«Мама»* (1966-1967), *«Дитячі фантазії»* (1969), політичних режимів – *«Різня у Вінниці в Україні 1939»* (1968) тощо. Сам В. Кури-

лик зазначав: «Я старався протиставляти одна одній певні проблеми: ненависть і любов, конструктивність і деконструктивність, віру і забобони. У картинах завжди говорю правду» (Курилик, 1983: 29–30). Здебільшого кожна порушена тема у творчості мала певною мірою особистий стосунок до самого автора, зображене у сюжеті було особисто пережитим. Його мистецтво було дуже суб'єктивним і наскрізно віддзеркалювало духовно-емоційне ество автора.

Особливого значення В. Курилик надавав проблемі спокус: спокуса як виклик жорстокого глобалізованого світу перед сучасною людиною, спокуса (наркотики, алкоголь, аборти, азартні ігри, порнографія) як солодко-смертельна зваба світу. Цій темі митець присвятив окрему серію під назвою *«Спокуси в пустелі»* (1975), яка стала символічно-умовним світським «продовженням» біблійної теми спокушання Ісуса дияволом у пустелі.

Великий вплив на формування тематичної соціальної платформи у творах В. Курилика мав письменник, викладач Торонтського університету В. О. Мітчел. Між письменником і художником зав'язалася тісна дружба, результатом якої стала книга *«Хто бачив вітер»*, до якої В. Курилик підготував шість живописних і 32 чорно-білі ілюстрації. Виконав їх у характерній для нього мішаній техніці на мезоніті, використовуючи також олію, лак, графіт, кольорові олівці й чорнильну ручку. Шість живописних картин містять глибокий релігійний зміст, а чорно-білі графічні твори демонструють людські почуття: самотність, сором, страх, важкий смуток, відчуття оголеності та вразливості, які постійно переслідували і самого художника. Порівнюючи творчу ретроспективу двох прерійних митців, бачимо різницю: «Мітчел підкреслював у літературному образі прерійного хлопця розвагу і розмірковування, а Курилик фокусувався на важкій праці та пригніченості» (Whitaker, 1997: 98). Мітчел і Курилик по-різному розуміли проблему зла, мали різні концепції та очікування. Мітчел асоціював зло із зіпсутістю людини в різних громадах, також заздрість, мстивість, гіперкритичність, зловмисність, нарцисизм. Куриликове розуміння зла було більш глобальне: війна, ядерні вибухи, тортури, аборти та матеріалізм. На запитання: «Якщо Бог такий добрий, то чому він допустив стільки болю і зла у світі» він відповів: «Якщо він існує, тоді ті, хто невинно страждають, страждають за віру і спасіння» (Whitaker, 1997: 98). Для художника найважливішим було залишити в картині змістове повідомлення – попередження, застереження, пророцтво. Він часто казав: «Я відчуваю певну візію

щодо загибелі, яку я не можу пояснити словами, однак намагаюся показати і застерегти людство своїм мистецтвом. Я впевнений, коли ми зможемо зрозуміти проблему катастрофи, ми матимемо шанси її подолати. Мої картини є тими координатами розуміння, з якими ви повинні познайомитися» (Franklin, 1970: 10).

Висновки. Отже, треба підкреслити, що В. Курилик ніколи у своєму мистецтві так сильно не турбувався про художню техніку та фігуративне вирішення, як про «соціальний коментар» і змістовий символічний посил у творах. Вели-

кий вплив на його мистецтво мала його дружина, яка була переконана, що чоловік став визнаним художником Канади через те, що був передусім справжнім, і власного успіху досяг через практичне знання гіркої смаку життя. Філософські засади малярської творчості Василя Курилика поряд з ідеями екзистенціалізму також тяжіли і характеристиками філософії психоаналізу та персоналізму. Основним моральним імперативом світських творів В. Курилика завжди було: «зупинись», «схаменись», «відшукай загубленого себе» та «спробуй прокоментувати Бога у собі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Де Марко Д. Чи є аморальним геній? *Mu i svit*. 1974. Ч. 181. С. 26–31.
2. Курилик В. Чому мої картини бувають сумні. *Mu i svit*. Торонто, 1983. Ч. 235. С. 28–31.
3. Логуш М. Послання в Куриликових картинах. *Новий шлях*. 04.09.1971. С. 7–10.
4. Мгр. О. П. Курилик маляр і філософ. *Канадійський фермер*. Вінніпег. Ч. 13. 30.03.1968. С. 9–12.
5. Franklin S. Painting the simple life. William Kurelek has strong message in his prairie paintings. *Український голос*. Вінніпег, 1970. Ч. 15. 15 квітня. С. 9–10.
6. Norrie H. Kurelek tries to send message. *Winnipeg Free Press*. 1984. Jan. 21. P. 48.
7. Retrospective exhibit of William Kurelek's works begins Oct. 14. *The Ukrainian Weekly*. 1980. No. 19. October 5. P. 7.
8. Someone with me. The Autobiography of William Kurelek. Cornell University, 1973. 523 p.
9. Whitaker M. Garden with Serpents: Mitchell, Kurelek and Boy's-Eye view of prairie life. *Magic lies. The art of W.O. Mitchell*. University of Toronto Press, 1997. P. 82–99.

REFERENCES

1. De Marko D. Chy amoralnym e heniy [Is an immoral genius]. *We and world*. 1974. 181. P. 26–31 [in Ukrainian].
2. Kurylyk W. Chomu moi kartyny buvaut sumni [Why my paintings are sad]. *We and world*. 1983. Volume 235. P. 28–31 [in Ukrainian].
3. Lohush M. Poslannya v Kurylykovykh kartynah [Message in Kurylyk paintings]. *New way*. 04.09.1971. P. 7–10 [in Ukrainian].
4. Mgr. O. P. Kurylyk maliar I filisof [Kurylyk painter and philosopher]. *Canadian farmer*. Winnipeg. Volume 13. 30.03.1968. P. 9–12 [in Ukrainian].
5. Franklin S. Painting the simple life. William Kurelek has strong message in his prairie paintings. *Ukrainskiy golos*. Winnipeg, 1970. Ch. 15. 15 April. Pp. 9–10.
6. Norrie H. Kurelek tries to send message. *Winnipeg Free Press*. 1984. Jan. 21. P. 48.
7. Retrospective exhibit of William Kurelek's works begins Oct. 14. *The Ukrainian Weekly*. 1980. No. 19. October 5. P. 7.
8. Someone with me. The Autobiography of William Kurelek. Cornell University, 1973. 523 p.
9. Whitaker M. Garden with Serpents: Mitchell, Kurelek and Boy's-Eye view of prairie life. *Magic lies. The art of W.O. Mitchell*. University of Toronto Press, 1997. Pp. 82–99.